

Nelson als Britse nationale held en voorbeeld voor latere generaties zeelieden. Dit schilderij getiteld *England's Pride and Glory* door Thomas Davidson uit 1894 toont een cadet met waarschijnlijk zijn moeder. Ze bekijken een beroemd portret van de admiraal in de toenmalige 'Naval Gallery' in Greenwich Hospital. Naast het portret hangen andere doeken die Nelsons daden verheerlijken.

NELSON, DE BRITSE REDDER DES VADERLANDS?

De briljante overwinning in de Slag bij Trafalgar bezorgde admiraal Horatio Nelson eeuwige roem: toen voorkwam hij eigenhandig Napoleons invasie van de Britse eilanden. Zo luidt althans het verhaal, maar klopt die lezing van de geschiedenis wel? **Ivo van de Wijdeven** zocht het uit.

Trafalgar Square omstreeks 1890
(Library of Congress).

Trafalgar Square is een van de bekendste pleinen van Londen, niet het minst doordat de befaamde National Gallery eraan ligt. De toeristen op weg naar die trekpleister kunnen niet om Nelson's Column heen: een 45 meter hoge zuil omringd door bronzen leeuwen met daarop nog eens een 5,5 meter hoog beeld van admiraal Horatio Nelson, al bij leven een legendarische zeeheld. Het plein is genoemd naar de zeeslag bij de Zuid-Spaanse Kaap Trafalgar van 21 oktober 1805, waarin hij sneuvelde. Hij stierf aan boord van zijn vlaggenschip HMS Victory in de wetenschap dat de vijand, een gecombineerde Frans-Spaanse vloot, verslagen was. Trafalgar Square werd in 1840 voltooid als monument om hem te eren: Nelsons overwinning geldt in Britse ogen als een keerpunt in de Napoleontische Oorlogen. De angst dat Napoleon de Britse eilanden zou veroveren was begin 19de eeuw

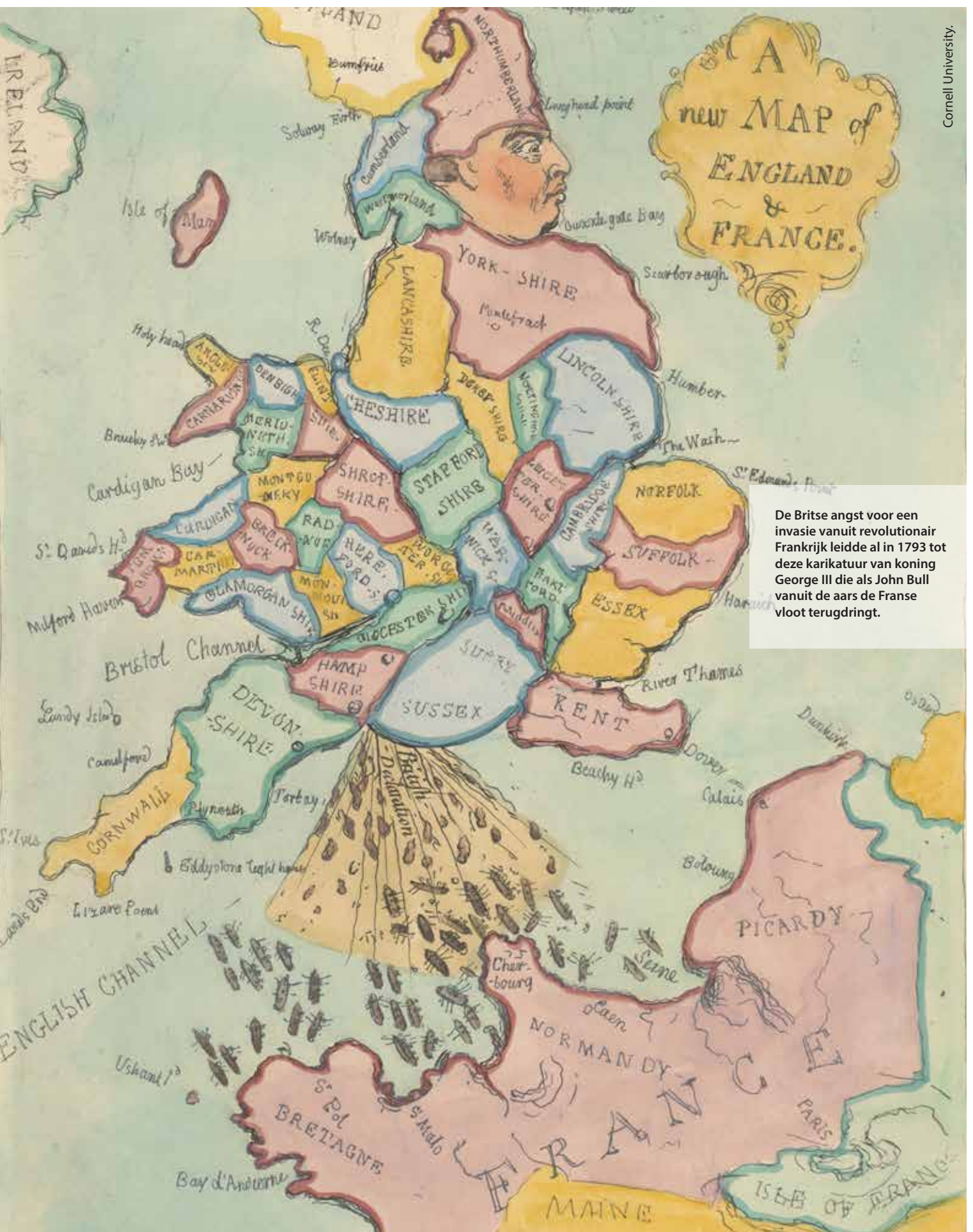
namelijk bijna tastbaar geweest, en dat valt te begrijpen. Niet voor niets staat in de Franse havenstad Boulogne-sur-Mer een vergelijkbare zuil met daarop een beeld van keizer Napoleon: de Colonne de

la Grande Armée. Dat monument is een aandenken aan het 'Kamp van Boulogne', de gigantische legerbasis die Napoleon in 1803 bij het Nauw van Calais had laten bouwen. Meer dan 150.000 soldaten bereidden er de invasie van Engeland voor. De Britten en de Fransen hadden elkaar voor de tweede keer sinds de Franse Revolutie (1789) de oorlog verklaard en premier William Pitt (de jongere) was erin geslaagd om met Oostenrijk, Rusland, Zweden, Napels en Sicilië een coalitie te smeden tegen Napoleon. Die op zijn beurt wilde de leider van deze coalitie uitschakelen maar ook voor eens en voor altijd afrekenen met de vervelende Britten. De machtige Royal Navy hield sinds 1803 een zeeblokkade in stand: de marineschepen van Frankrijk en zijn bondgenoten waaronder Spanje waren min of meer opgesloten in hun havens.

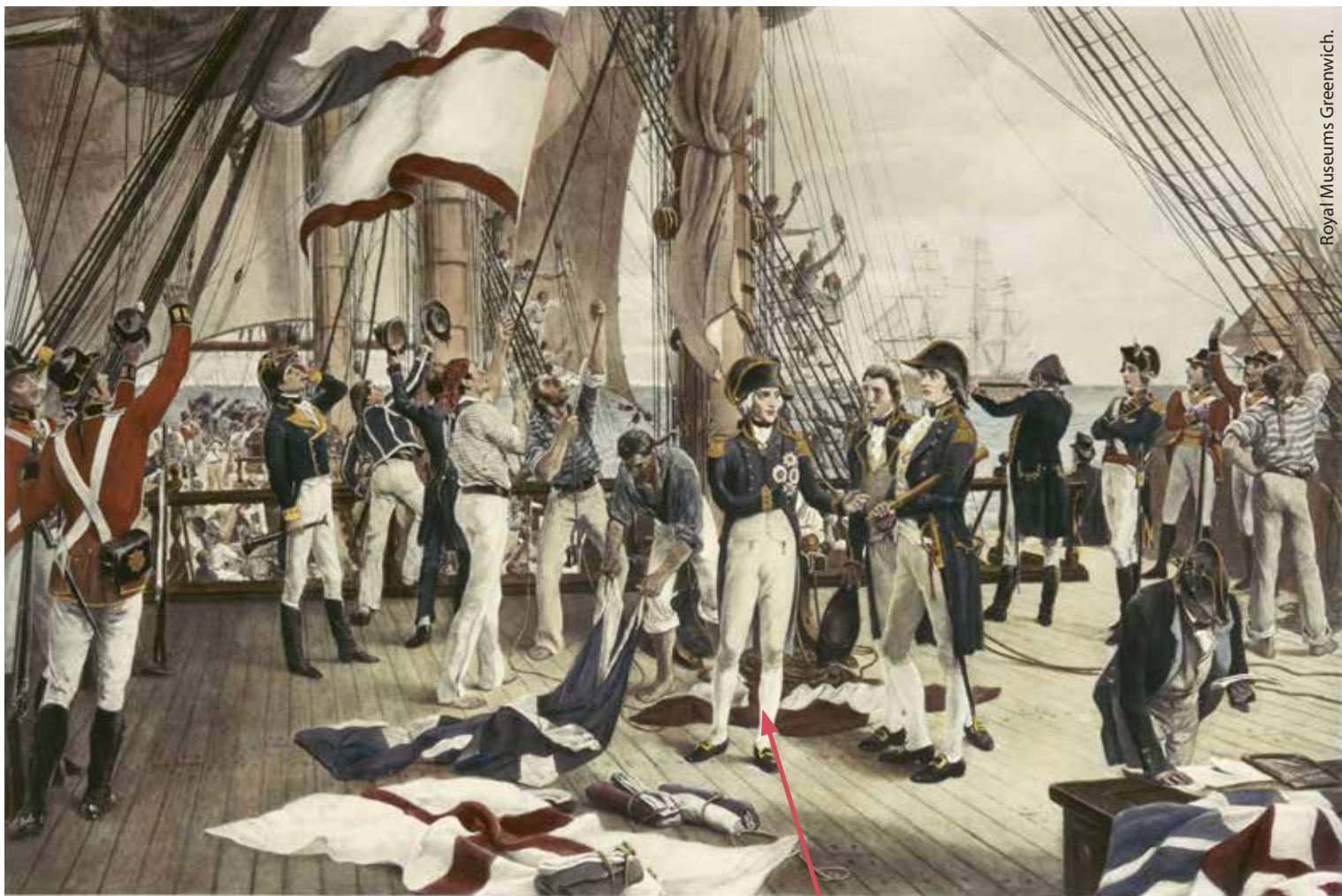
Race over de oceaan

In de zomer van 1805 was de invasiekoorts in het Verenigd Koninkrijk hoog opgelopen. Napoleon zou ieder moment kunnen toeslaan! Er circuleerden zelfs prenten van tunnels onder het Kanaal, reusachtige drijvende forten en een vloot van luchtballonnen waarmee de Fransen de oversteek zouden willen wagen. De Britten brachten alles in opperste staat van paraatheid: oude kastelen werden weer in gebruik genomen als verdedigingswerken en een *Dad's Army* van slecht uitgeruste vrijwilligers oefende in Zuid-Engeland.

Admiraal Nelson (1758-1805) was een zeeman in hart en nieren. Hij was 12 jaar oud toen hij zich aanmeldde bij de Royal Navy. Dankzij een oom die kapitein was, werd Nelson toegelaten tot de officiersopleiding. Daarna ging het snel met zijn carrière en maakte hij naam en faam in de strijd tegen de Fransen. In 1798 was Nelson commandant van het eskader dat in de Slag bij de Nijl de Franse vloot die Napoleon naar Egypte had gebracht naar de bodem van de Middellandse Zee joeg. Het was de eerste grote militaire tegenslag voor Napoleon, die zijn plannen voor een opmars naar Brits-Indië in rook op zag gaan; zijn hele expeditie naar het Midden-Oosten liep uit op een totale mislukking. Drie jaar later maakte Nelson met een gewaagde manoeuvre korte metten met de Deense vloot in de Zeeslag bij Kopenhagen. Dankzij zijn acties was de admiraal wereldberoemd. In eigen land verkochten winkels een keur aan Nelson-parafernalia – van snuifdozen tot mokken – en droegen dames broches met de tekst 'Nelson Forever'. Koning George III verhef hem in de adelstand, maar hij kreeg ook hoge onderscheidingen van de koning van Napels en de sultan in Istanboel.

De Britse angst voor een invasie vanuit revolutionair Frankrijk leidde al in 1793 tot deze karikatuur van koning George III die als John Bull vanuit de aars de Franse vloot terugdringt.

Napoleons invasieplan kon alleen slagen als de Royal Navy geen spaak in het wiel zou steken. De aandacht moest van het Kanaal worden afgeleid. Daarom gaf hij zijn admiraal Pierre de Villeneuve de opdracht om de Britse marine weg te lokken door met een gezamenlijke Frans-

Spaanse vloot de blokkade te doorbreken en de Britse koloniale bezittingen in het Caribisch gebied aan te vallen. Het was een ondoordachte operatie. De Britten zetten onder leiding van admiraal Nelson weliswaar de achtervolging in in een wilde race over de Atlantische

Gedramatiseerde weergave van het moment dat Nelson (de man met de lege mouw: hij had in een eerdere slag een arm verloren) de rest van zijn vloot het signaal tot aanval geeft, samengevat als 'England expects that every man will do his duty'. Fotogravure begin 20ste eeuw naar het schilderij Nelson's Last Signal at Trafalgar (Thomas Davidson).

Oceaan, maar De Villeneuves bemanning kampte door een slechte voorbereiding met voedselgebrek en ziekten en het grote doel werd niet bereikt: de Britten handhaafden een stevige vloot in het Kanaal, en de blokkade bleef in stand. Tot een beslissend treffen kwam het niet en De Villeneuve durfde ook niet de strijd aan te gaan in het Kanaal. Uiteindelijk strandde hij eind augustus in de Spaanse havenstad Cádiz.

Een diep teleurgestelde Napoleon gaf De Villeneuve opdracht om door de Straat

Franse landingsvaartuigen, op deze Britse prent uit bezorgdheid veel groter weergegeven dan ze in werkelijkheid waren.

van Gibraltar naar Napels te varen, waar de Grande Armée tegen het Oostenrijkse leger vocht. De verzamelde Franse en Spaanse kapiteins zagen dit echter niet zitten, want ze meenden dat er een grote Britse vloot patrouilleerde voor Cádiz. De Villeneuve was het met hen eens en besloot in de haven te blijven liggen. Woedend stuurde Napoleon een vervan-

Victory. Toen De Villeneuve op 19 oktober besloot toch uit te varen, om zijn eer te redden, telde de Britse vloot voor Cádiz 27 schepen. De Villeneuve had op papier met 33 zwaarder bewapende schepen een numeriek overwicht, maar wist ook dat met name de Spaanse bemanningen veel minder ervaring hadden dan de Britse matrozen.

De eerste Britse aanval op de Frans-Spaanse linie; de prent werd twee weken na dato gemaakt (Wikimedia Commons).

De Villeneuve had op papier met 33 zwaarder bewapende schepen een numeriek overwicht

ger voor hem naar Spanje. In werkelijkheid moesten de Britten zich nog verzamelen. Het weifelen van De Villeneuve gaf hun hiervoor juist de tijd. Zo was Nelson zelf pas op 15 september vanuit Portsmouth vertrokken met de

Onvoorstelbare chaos

Omdat het aanvankelijk windstil bleef, kwam het pas op 21 oktober tot een confrontatie ten zuiden van Cádiz, voor Kaap Trafalgar. Bij zonsopgang zag De

Villeneuve Nelsons schepen opdoemen. Maar niet zoals het in die tijd gebruikelijk was. Zijn eigen vloot voer in één lijn van bijna vijftien kilometer lang, een slaglinie. Doorgaans naderde de tegenstander parallel in formatie, zodat maximaal gebruik kon worden gemaakt van de vuurkracht van de tientallen kanonnen aan stuur- of bakboord van de schepen.

Nelson had echter voor een gedurfd alternatief aanvalsplan gekozen. Hij splitste zijn vloot in twee gelijke groepen die – haaks op De Villeneuves linie naderend – dwars door de Frans-Spaanse linie heen moesten varen in een poging die te doorbreken en dan tussen de vijandelijke schepen het vuur te openen. Om maximale chaos te veroorzaken waren de

Franse en Spaanse vlaggenschepen in het midden van de linie het hoofddoelwit. Dit was een zeer riskante manoeuvre omdat de Frans-Spaanse vloot wel de volledige vuurkracht kon gebruiken tot het moment dat de Britse schepen hen zo dicht genoeg waren genaderd dat die zelf ook konden schieten. Om het voorbeeld te geven ging Nelson – ondanks felle protesten van zijn kapiteins – zelf met

de Victory voorop in één van de twee aanvalsgroepen. Om half twaalf liet Nelson seinvlaggen hijsen met een boodschap aan de gehele vloot: 'England expects that every man

Een van de vele Britse weergaven van het moment dat nationale held Nelson in zijn donkerblauwe uniformjas dodelijk gewond neervalt op het bovenste dek van de Victory (ca. 1825, detail, door Dennis Dighton, Royal Museums Greenwich).

will do his duty'. Onder luid gejuich zeilden de Britten de Fransen en Spanjaarden tegemoet.

In een regen van kanonskogels bereikte de aanvalsgroep onder aanvoering van Nelsons rechterhand Cuthbert Collingwood rond het middaguur als eerste de Frans-Spaanse linie. Zijn HMS Royal Sovereign kwam tussen vijf Franse en Spaanse schepen terecht. Even later

kwamen ook de andere schepen van Collingwoods groep langszij. Er ontstond een onvoorstelbare chaos van kruitdamp, splinterend hout en masten die met donderend geraas neerstortten, begeleid door een kakofonie van kanonschoten, musketvuur en gillende gewonden. Toen Nelsons schip een half uur later ook de vijandelijke linie bereikte ontstond daar eenzelfde tafereel. Ooggetuigen verklaarden achteraf dat opvarenden doormidden werden gereten door rondvliegende munitie. Nelson zelf stond, zo werden Britse ooggetuigen en latere generaties niet moe te vertellen, tegen het dringende advies van zijn bezorgde kapiteins vastberaden achter de grote mast, de traditionele plek voor de commandant, opdat de bemanning hem goed kon zien. Hij was in zijn admiraalsuniform met blinkende onderscheidingen ook goed herkenbaar van een afstand en werd in de borst getroffen door een Franse scherp-schutter. Hij werd benedendeks gebracht, maar bleek niet meer te redden. Een paar uur later blies de gevierde admiraal zijn laatste adem uit.

Vat brandewijn

Toen hij stierf, wist hij dat zijn riskante manoeuvre de Britten de overwinning had bezorgd. Tegen het einde van de dag hadden ze zeventien schepen veroverd en er één vernietigd. Zo'n zeventiend Fransen en Spanjaarden waren krijgsgevangen gemaakt, onder wie De Villeneuve. Natuurlijk, de Britse schepen hadden ook averij opgelopen – vooral de Victory en de Royal Sovereign die voorop voeren – en er waren 458 doden en 1208 gewonden te betreuren, maar die aantallen vielen in het niet bij de 4395 doden en 2541 gewonden bij de tegenpartij. Na de zeeslag was de ellende echter nog niet voorbij. De wind had tijdens het gevecht niet meegewerkt, maar zwol de volgende dagen aan tot een zware storm die beide vloeten uit elkaar blies. Nog eens tweeduizend opvarenden, vooral krijgsgevangenen aan boord van gehavende buitgemaakte Franse en Spaanse schepen, verdwenen in de golven. Negen buitgemaakte schepen gingen verloren. Nelsons plaatsvervanger Collingwood vreesde dat zijn beschadigde en uit elkaar geblazen vloot kwetsbaar was voor een Frans-Spaanse tegenaanval. Hij liet daarom

uiteindelijk slechts vier buitgemaakte schepen meeslepen naar Britse havens. Het nieuws van de overwinning én de dood van de geliefde Nelson bereikte Londen pas op 6 november. Het land was in rouw gedompeld. Het in een vat brandewijn geconserveerde lichaam van de admiraal werd plechtig bijgezet in St. Paul's Cathedral op 9 januari 1806. Overal in het land werden monumenten opgericht voor de nationale held.

Armada, Trafalgar, Battle of Britain

Nelsons overwinning bij Trafalgar wordt in de Britse geschiedenisboeken over het algemeen in één adem genoemd met de ondergang van de Spaanse Armada in 1588 en de Battle of Britain in 1940, waarbij de RAF ternauwernood de aanvallen van de Luftwaffe wist af te slaan: drie momenten in de geschiedenis waarop de Britse eilanden op het nippertje werden behoed voor een vijandelijke invasie. Toch klopt dat niet helemaal: Napoleons invasieplan was eigenlijk al van de baan voordat Nelson de strijd aanging.

Het in een vat brandewijn geconserveerde lichaam van de admiraal werd plechtig bijgezet in St. Paul's Cathedral op 9 januari 1806

De Villeneuves uitbraakpoging richting de Cariben was een wanhoopsovername geweest en de hele afleidingsmanoeuvre daar was in de zomer van 1805 faliekant mislukt. Pitts verwoede pogingen om een coalitie tegen de Fransen te smeden leidden ondertussen eindelijk tot concrete resultaten: de Oostenrijkse en Russische legers rukten op. Terwijl De Villeneuve nog in Cadix voor anker lag, vóór de slag tegen Nelson, gaf Napoleon zijn in Boulogne-sur-Mer verzamelde invasieleger al opdracht om op te trekken tegen de Oostenrijkers bij Napels. Hij boekte vervolgens een verpletterende overwinning op de coalitielegers in de Slag bij Austerlitz (2 december 1805). Daarna richtte de Franse keizer zijn blik oostwaarts. Hij keerde niet meer terug in Boulogne-sur-Mer en heeft dan ook nooit

het aan hem gewijde monument gezien. Oorspronkelijk keek de bronzen Bona-partie op zijn zuil dreigend naar Engeland, maar na de Tweede Wereldoorlog liet generaal Charles de Gaulle hem omdraaien: het 'perfidie Albion' was voortaan de vriendelijke buur.

Britannia rules...

De Slag bij Trafalgar was dus niet het moment dat Nelson eigenhandig een invasie voorkwam, maar vormde wél de climax van een geopolitieke strijd tussen de Britten en de Fransen die al in de 18de eeuw was begonnen tijdens de heerschappij van Lodewijk XIV. Dat was voornamelijk een gevecht om de lucratieve handel met koloniën. De Britse strategie was eenvoudig: vernietig de vijandelijke marine en neem de zeehandel simpelweg over. Zonder de inkomsten uit de koloniën konden Frankrijk en Spanje veel minder investeren in peperdure marineschepen en kon niets de Britse dominantie op zee in de weg staan: *Britannia rules the waves*. Inderdaad konden de Britten door Nelsons zege bij Trafalgar tot aan de Eerste

Wereldoorlog ongestoord bouwen aan hun wereldrijk, dat op het hoogtepunt een kwart van het aardoppervlak omvatte. Dat wist men uiteraard nog niet in 1805, maar Nelsons naam was definitief gemaakt. Hij werd als grote zeeheld op een voetstuk geplaatst. En daar staat hij nog steeds.

Ivo van de Wijdeven is historicus en analist. Zijn nieuwste boek is *Alle rafelranden van Europa* (Unieboek/Spectrum, 2024).

VERDER LEZEN

► **Tim Clayton & Phil Craig**, *Trafalgar - The Men, the Battle, the Storm*, Hodder & Stoughton, 2005